

DOMSTOLENS DOM (stora avdelningen)
den 12 februari 2008*

I mål C-199/06,

angående en begäran om förhandsavgörande enligt artikel 234 EG, framställd av Conseil d'État (Frankrike) genom beslut av den 29 mars 2006, som inkom till domstolen den 2 maj 2006, i målet

Centre d'exportation du livre français (CELF),

Ministre de la Culture et de la Communication

mot

Société internationale de diffusion et d'édition (SIDE),

meddelar

DOMSTOLEN (stora avdelningen)

sammansatt av ordföranden V. Skouris, avdelningsordförandena P. Jann, C.W.A. Timmermans, A. Rosas, K. Lenaerts, G. Arestis, U. Lohmus och L. Bay Larsen (referent) samt domarna A. Borg Barthet, M. Ilešič, J. Malenovský, J. Klučka och E. Levits,

* Rättegångsspråk: franska.

generaladvokat: J. Mazák,
justitiesekreterare: handläggaren J. Swedenborg,

efter det skriftliga förfarandet och förhandlingen den 27 februari 2007,

med beaktande av de yttranden som avgetts av:

- Centre d'exportation du livre français (CELF), genom J. Molinié, O. Schmitt, P. Guibert och A. Tabouis, avocats,
- Société internationale de diffusion et d'édition (SIDE), genom N. Coutrelis och V. Giacobbo, avocats,
- Frankrikes regering, genom G. de Bergues och S. Ramet, båda i egenskap av ombud,
- Danmarks regering, genom C. Thorning, i egenskap av ombud, biträdd av advokaterna P. Biering och K. Lundgaard Hansen,
- Tysklands regering, genom C. Schulze-Bahr och M. Lumma, båda i egenskap av ombud,

- Ungerns regering, genom J. Fazekas, i egenskap av ombud,

- Nederländernas regering, genom H.G. Sevenster och P.P.J. van Ginneken, båda i egenskap av ombud,

- Europeiska gemenskapernas kommission, genom V. Di Bucci och J.-P. Keppenne, båda i egenskap av ombud,

- EFTA:s övervakningsmyndighet, genom M. Sánchez Rydelski och B. Alterskjær, båda i egenskap av ombud,

och efter att den 24 maj 2007 ha hört generaladvokatens förslag till avgörande,

följande

Dom

¹ Begäran om förhandsavgörande avser tolkningen av artikel 88.3 EG.

- 2 Begäran har framställts i ett mål mellan Centre d'exportation du livre français (CELF) (nedan kallat CELF) och ministre de la Culture et de la Communication (kultur- och kommunikationsministern) å ena sidan och, å andra sidan, Société internationale de diffusion et d'édition (SIDE) (nedan kallat SIDE), angående stöd som franska staten har betalat ut till CELF.

Twisten i målet vid den nationella domstolen och tolkningsfrågorna

Bakgrunden till tvisten i målet vid den nationella domstolen och gemenskapsförfarandena

- 3 CELF, som är ett kooperativt aktiebolag, bedriver verksamhet som exportombud.
- 4 Enligt bolagsordningen utgörs bolagets verksamhetsföremål av att direkt hantera beställningar till utlandet och till franska utomeuropeiska departement och territorier av böcker, broschyrer och andra kommunikationsmedier och mer allmänt utföra alla transaktioner som särskilt avser att utveckla främjandet av fransk kultur i hela världen med hjälp av ovannämnda medier.
- 5 Bolaget sammanställer små bokbeställningar så att utländska kunder kan vända sig till en enda mellanhand i stället för en mängd leverantörer och samtidigt få tillgång till ett så stort utbud som möjligt. Bolaget tillgodoser aktörernas efterfrågan utan hänsyn till beställningarnas belopp och oavsett om dessa är lönsamma eller ej.
- 6 CELF:s åligganden har bekräftats i avtal som ingåtts med det franska kultur- och kommunikationsministeriet.

- 7 Från år 1980 till år 2002 erhöll CELF driftsbidrag som beviljats av franska staten som kompensation för de merkostnader som uppstår då mindre beställningar från utländska bokhandlare expedieras.
- 8 Under år 1992 frågade SIDE, som är konkurrent till CELF, Europeiska gemenskapernas kommission huruvida de stöd som beviljats CELF hade anmälts i enlighet med artikel 93.3 i EG-fördraget (nu artikel 88.3 EG).
- 9 Kommissionen bad den franska regeringen redogöra för de åtgärder som gällde till förmån för CELF, vilket också skedde.
- 10 Kommissionen bekräftade för SIDE att det förekommit stöd och upplyste också om att dessa stöd inte anmälts till kommissionen.
- 11 I beslut NN 127/92 av den 18 maj 1993, som kungjordes genom ett meddelande i *Europeiska gemenskapernas officiella tidning* av den 25 juni 1993 under rubriken Stöd till exportörer av franska böcker (EGT C 174, s. 6), fann kommissionen, med hänsyn till den särskilda konkurrenssituationen inom boksektorn och med beaktande av det kulturella ändamålet med ifrågasvarande stödprojekt, att det undantag som föreskrivs i artikel 92.3d i EG-fördraget (nu artikel 87.3d EG) var tillämpligt.
- 12 SIDE väckte talan om ogiltigförklaring av detta beslut vid Europeiska gemenskapernas förstainstansrätt.

- 13 I dom av den 18 september 1995 i mål T-49/93, SIDE mot kommissionen (REG 1995, s. II-2501), ogiltigförklarade förstainstansrätten nämnda beslut i den omfattning som det rör det bidrag som uteslutande beviljats till CELF för att kompensera den merkostnad som uppstår då mindre beställningar av böcker på franska som lämnats av bokhandlare etablerade i utlandet expedieras.
- 14 Rätten fann att kommissionen borde ha gjort en ingående undersökning av konkurrensvillkoren inom den berörda sektorn innan den uttalade sig i fråga om åtgärdernas förenlighet med den gemensamma marknaden. Kommissionen var alltså skyldig att inleda det kontradiktoriska förfarande som föreskrivs i artikel 93.2 i EG-fördraget (nu artikel 88.2 EG).
- 15 Den 30 juli 1996 beslutade kommissionen att inleda ett formellt undersökningsförfarande avseende de ifrågavarande stöden.
- 16 Efter det att kommissionen avslutat sin utredning antog den beslut 1999/133/EG av den 10 juni 1998 om statligt stöd till förmån för Coopérative d'exportation du livre français (CELF) (EGT L 44, s. 37), i vilket den dels slog fast att stödet var olagligt eftersom det inte hade anmälts till kommissionen, dels förklarade att nämnda stöd var förenligt med den gemensamma marknaden, eftersom det uppfyllde de villkor som krävs för att det skall kunna omfattas av det undantag som anges i artikel 92.3d i fördraget.
- 17 Talan om ogiltigförklaring av detta beslut väcktes i två mål.
- 18 I det första målet, i vilket talan väcktes vid domstolen av Republiken Frankrike under åberopande av att kommissionen hade underlåtit att tillämpa artikel 90.2 i EG-fördraget (nu artikel 86.2 EG), ogillades denna talan i dom av den 22 juni 2000 i mål C-332/98, Frankrike mot kommissionen (REG 2000, s. I-4833).

- 19 I det andra målet, i vilket talan väcktes vid förstainstansrätten av SIDE, bifölls talan i dom av den 28 februari 2002 i mål T-155/98, SIDE mot kommissionen (REG 2002, s. II-1179). Genom denna dom, som baserades på att det skett en uppenbart felaktig bedömning vid definitionen av den relevanta marknaden, ogiltigförklarades kommissionens beslut då det däri slogs fast att stödet var förenligt med den gemensamma marknaden.
- 20 Kommissionen förklarade till följd av denna ogiltigförklaring ånyo att stödet var förenligt med den gemensamma marknaden i beslut 2005/262/EG av den 20 april 2004 om det stöd som Frankrike utbetalat till förmån för Coopérative d'exportation du livre français (CELF) (EUT L 85, s. 27).
- 21 SIDE väckte talan om ogiltigförklaring av detta beslut vid förstainstansrätten och denna talan är för närvarande föremål för rättens prövning (mål T-348/04).

De nationella förfarandena och tolkningsfrågorna

- 22 Parallellt med gemenskapsförfarandena har förfaranden inletts vid de nationella myndigheterna och domstolarna.
- 23 Till följd av domen av den 18 september 1995 i det ovannämnda målet SIDE mot kommissionen yrkade SIDE att ministre de la Culture et de la Communication skulle upphöra med utbetalningarna av det stöd som beviljats CELF och att stöd som redan hade betalats ut skulle återbetalas.

- 24 Detta yrkande avslogs i beslut av den 9 oktober 1996.
- 25 SIDE väckte talan om ogiltigförklaring av detta beslut vid Tribunal administratif de Paris (Paris förvaltningsdomstol i första instans).
- 26 Denna domstol ogiltigförklarade i dom av den 26 april 2001 det beslut som var föremål för talan.
- 27 Ministre de la Culture et de la Communication överklagade tillsammans med CELF denna dom till Cour administrative d'appel de Paris (Paris förvaltningsdomstol i andra instans).
- 28 Cour administrative d'appel de Paris fastställde underrättens dom i dom av den 5 oktober 2004 och ålade franska staten att inom tre månader räknat från dagen för delgivningen av domen återkräva de belopp som utbetalats till CELF för dess expediering av mindre beställningar av böcker som lämnats av bokhandlare med hemvist i utlandet, vid äventyr av vite av 1 000 euro per dag efter fristens utgång.
- 29 CELF och ministre de la Culture et de la Communication överklagade domen till Conseil d'État och yrkade att den skulle upphävas liksom även domen från Tribunal administratif de Paris.
- 30 Klagandena hävdade i samband med överklagandet bland annat att Cour administrative d'appel hade förfarit fel i sin rättstillämpning och vid den rättsliga kvalificeringen, när den inte i det aktuella fallet fann den omständigheten, att kommissionen

godtagit stödet som förenligt med den gemensamma marknaden, utgöra ett hinder för skyldigheten att återkräva stödet. Enligt klagandena uppkommer en sådan skyldighet i princip genom att en medlemsstat som genomför stödåtgärder med åsidosättande av artikel 88.3 EG agerar rättsstridigt.

31 Enligt Conseil d'État förutsätter tvistens lösning en tolkning av gemenskapsrätten och den har därför beslutat att vilandeförklara målet och hänskjuta följande tolkningsfrågor till domstolen:

”1) Är det enligt artikel 88 [EG] tillåtet för en stat som utbetalat ett rättsstridigt stöd till ett företag, när domstolarna i denna stat slagit fast att stödet är rättsstridigt på grund av att det inte, innan det utbetalades, hade anmälts till ... kommissionen i enlighet med villkoren i artikel 88.3 EG, att inte återkräva stödet från den näringsidkare som har tagit emot det, av den anledningen att kommissionen på begäran av en tredje part hade förklarat att stödet var förenligt med den gemensamma marknaden och således faktiskt utövade sin exklusiva behörighet avseende förenligheten med den gemensamma marknaden?

2) Om det föreligger en skyldighet till återbetalning, skall då de perioder under vilka det ifrågavarande stödet av kommissionen har förklarats vara förenligt med den gemensamma marknaden, innan kommissionens beslut ogiltigförklarades av förstainstansrätten, beaktas i beräkningen av de belopp som skall återbetalas?”

Prövning av tolkningsfrågorna

Den första frågan

- 32 Den hänskjutande domstolen har ställt sin första fråga för att få klarhet i huruvida artikel 88.3 sista meningen EG skall tolkas så, att den nationella domstolen är skyldig att förordna om återkrav av ett stöd som genomförts med åsidosättande av denna bestämmelse, när kommissionen har fattat ett slutgiltigt beslut där den slagit fast att nämnda stöd är förenligt med den gemensamma marknaden i den mening som avses i artikel 87 EG.
- 33 Domstolen erinrar i detta avseende om att det i artikel 88.3 första meningen EG föreskrivs en skyldighet för medlemsstaterna att underrätta kommissionen om alla planer på att vidta eller ändra stödåtgärder.
- 34 Enligt artikel 88.3 andra meningen EG skall kommissionen, om den anser att någon sådan plan inte är förenlig med den gemensamma marknaden enligt artikel 87 EG, utan dröjsmål inleda det förfarande som anges i artikel 88.2 EG.
- 35 Enligt artikel 88.3 sista meningen EG får den medlemsstat som avser att bevilja ett stöd inte genomföra de planerade åtgärderna förrän detta förfarande lett till ett slutgiltigt beslut.
- 36 Det förbud mot att genomföra åtgärden som anges i denna artikel skall säkerställa att verkningarna av ett stödprogram inte slår igenom förrän kommissionen fått en rimlig tidsfrist för att i detalj granska programmet och i förekommande fall inleda det förfarande som avses i punkt 2 i denna artikel (dom av den 14 februari 1990 i mål C-301/87, Frankrike mot kommissionen, kallat Boussac Saint Frères, REG 1990, s. I-307, punkt 17; svensk specialutgåva, volym 10, s. 303).

- 37 Genom artikel 88.3 EG införs sålunda en förebyggande kontroll med avseende på planerna på att bevilja nytt stöd (dom av den 11 december 1973 i mål 120/73, Lorenz, REG 1973, s. 1471, punkt 2; svensk specialutgåva, volym 2, s. 177).
- 38 Medan kommissionen är skyldig att pröva det planerade stödets förenlighet med den gemensamma marknaden, även i sådana fall då medlemsstaten har åsidosatt förbudet mot att genomföra stödåtgärder, skall de nationella domstolarna endast – fram till kommissionens slutgiltiga beslut – säkerställa de enskildas rättigheter om statliga myndigheter skulle åsidosätta förbudet i artikel 88.3 EG (dom av den 21 november 1991 i mål C-354/90, Fédération nationale du commerce extérieur des produits alimentaires och Syndicat national des négociants et transformateurs de saumon, kallat FNCE, REG 1991, s. I-5505, punkt 14; svensk specialutgåva, volym 11, s. I-463). De parter som påverkas av den snedvridning av konkurrensen som följer av att det rättsstridiga stödet beviljades måste nämligen skyddas (se, för ett liknande resonemang, dom av den 5 oktober 2006 i mål C-368/04, Transalpine Ölleitung in Österreich m.fl., REG 2006, s. I-9957, punkt 46).
- 39 De nationella domstolarna skall i princip bifalla ett yrkande om återbetalning av stöd som tillhandahållits i strid med artikel 88.3 EG (se, bland annat, dom av den 11 juli 1996 i mål C-39/94, SFEI m.fl., REG 1996, s. I-3547, punkt 70).
- 40 Kommissionens slutgiltiga beslut innebär nämligen inte att sådana rättsakter om genomförande av stödåtgärder – som när de antogs var ogiltiga på grund av att det förbud som anges i denna artikel åsidosatts – blir giltiga i efterhand. Varje annan tolkning skulle leda till att ett åsidosättande från den berörda medlemsstatens sida av artikel 88.3 sista meningen EG skulle kunna löna sig, vilket skulle leda till att denna bestämmelse förlorar sin ändamålsenliga verkan (domen i det ovannämnda målet FNCE, punkt 16).
- 41 De nationella domstolarna skall alltså säkerställa att samtliga konsekvenser av ett åsidosättande av artikel 88.3 sista meningen EG dras, i enlighet med deras nationella rätt, både vad gäller giltigheten av de rättsakter som utfärdats för genomförandet

av stödåtgärderna och vad gäller återkrävande av sådant finansiellt stöd som beviljats i strid med denna bestämmelse (domarna i de ovannämnda målen FNCE, punkt 12, och SFEI m.fl., punkt 40, liksom dom av den 21 oktober 2003 i de förenade målen C-261/01 och C-262/01, van Calster m.fl., REG 2003, s. I-12249, punkt 64, samt domen i det ovannämnda målet Transalpine Ölleitung in Österreich m.fl., punkt 47).

42 Det kan emellertid finnas exceptionella omständigheter som innebär att det vore olämpligt att besluta om återbetalning av stödet (domen i det ovannämnda målet SFEI m.fl., punkt 70).

43 I detta avseende har domstolen redan, i fråga om en situation där kommissionen hade fattat ett negativt slutgiltigt beslut, slagit fast att det inte kan uteslutas att en mottagare av ett rättsstridigt stöd kan åberopa exceptionella omständigheter som medför att han har berättigade förväntningar på att stödet är lagenligt och av detta skäl kan motsätta sig att återbetala det. I ett sådant fall ankommer det på den nationella domstolen, vid vilken talan eventuellt väckts, att, i förekommande fall, efter att ha ställt tolkningsfrågor till domstolen, bedöma omständigheterna i sak (dom av den 20 september 1990 i mål C-5/89, kommissionen mot Tyskland, REG 1990, s. I-3437, punkt 16; svensk specialutgåva, volym 10, s. 499).

44 När det gäller kommissionen föreskrivs det uttryckligen, i artikel 14.1 i rådets förordning nr 659/1999 av den 22 mars 1999 om tillämpningsföreskrifter för artikel [88 EG] (EGT L 83, s. 1), att den, om den fattar ett negativt beslut, inte skall återkräva stödet, om detta skulle stå i strid med en allmän princip i gemensapsrätten.

45 I en sådan situation som den som är i fråga i målet vid den nationella domstolen, där en begäran grundad på artikel 88.3 sista meningen EG har prövats efter det att kommissionen har fattat ett positivt beslut, skall den nationella domstolen avgöra giltigheten av de åtgärder som vidtas för verkställande och återkrav av beviljade finansiella stöd, oberoende av om det ifrågavarande stödet har konstaterats vara förenligt med den gemensamma marknaden.

- 46 I ett sådant fall är den nationella domstolen skyldig enligt gemenskapsrätten att förordna om effektiva åtgärder för att komma till rätta med verkan av att stödet är rättsstridigt. Även utan exceptionella omständigheter är dock denna domstol inte skyldig att återkräva hela det rättsstridiga stödet.
- 47 Artikel 88.3 sista meningen EG grundas nämligen på det bevarande ändamålet att säkerställa att ett oförenligt stöd aldrig skall verkställas. Detta ändamål uppnås till en början tillfälligt genom det förbud som föreskrivs i artikeln och därefter i ett senare skede definitivt genom kommissionens slutgiltiga beslut vilket, när det är negativt, utgör ett framtida hinder för genomförandet av det anmälda stödprojektet.
- 48 Syftet med det sålunda organiserade förebyggandet är alltså att endast förenliga stöd skall verkställas. För att uppnå detta syfte skjuts genomförandet av ett stödprojekt upp till dess att tveksamheten avseende dess förenlighet har klarats ut genom kommissionens slutgiltiga beslut.
- 49 När kommissionen fattar ett positivt beslut framgår det att det mål som avses i punkterna 47 och 48 i förevarande dom inte har motsagts genom den förtida utbetalningen av stödet.
- 50 Ur perspektivet för andra aktörer än de som utgör stödmottagare leder stödets rättsstridighet i detta fall till dels att de utsätts för risken, som i slutändan inte realiseras, att ett oförenligt stöd verkställs, dels att de i förekommande fall i konkurrens-hänseende får känna verkningarna av ett förenligt stöd tidigare än vad som annars skulle ha varit fallet.

- 51 För stödmottagarens del kommer den otillbörliga fördelen att ha bestått dels i att han inte behöver erlägga den ränta som han skulle ha erlagt på det ifrågavarande beloppet avseende ett förenligt stöd om han hade tvingats låna detta belopp på marknaden i väntan på kommissionens beslut, dels i hans förbättrade konkurrenssituation gentemot andra aktörer på marknaden under den tid rättsstridigheten varar.
- 52 I en sådan situation som den som är i fråga i målet vid den nationella domstolen, skall denna domstol alltså med tillämpning av gemenskapsrätten ålägga stödmottagaren att betala ränta för den period som stödet varit rättsstridigt.
- 53 Den nationella domstolen kan inom ramen för sin nationella rätt dessutom i förekommande fall förordna om återkrav av det rättsstridiga stödet, utan att detta inverkar på medlemsstatens rätt att vid en senare tidpunkt ånyo verkställa stödet. Nämda domstol kan också nödgas bifalla en talan om ersättning för skada som orsakats av att stödet är rättsstridigt (se, för ett liknande resonemang, domarna i de ovannämnda målen SFEI m.fl., punkt 75, och Transalpine Ölleitung in Österreich m.fl., punkt 56).
- 54 När det gäller stödet i sig skall det tilläggas att en åtgärd som uteslutande består i en skyldighet till återkrav utan ränta i princip inte skulle vara ägnad att komma till rätta med verkningarna av att ett stöd är rättsstridigt, i ett fall där medlemsstaten ånyo skulle verkställa nämnda stöd efter det att kommissionen fattat ett positivt slutgiltigt beslut. Eftersom den period som förlupit mellan återkrävandet och det nya verkställandet är kortare än perioden mellan det första genomförandet och det slutgiltiga beslutet, skulle stödmottagaren för det fall han tvingades låna det återbetalade beloppet få betala ränta på ett lägre belopp än den ränta som han skulle ha betalat om han redan från början hade tvingats låna ett belopp motsvarande det rättsstridigt beviljade stödet.
- 55 Den första frågan bör således besvaras på följande sätt. Artikel 88.3 sista meningen EG skall tolkas så, att den nationella domstolen inte är skyldig att förordna om återkrav

av ett stöd som genomförts med åsidosättande av denna bestämmelse, när kommissionen har fattat ett slutgiltigt beslut där den slagit fast att nämnda stöd är förenligt med den gemensamma marknaden i den mening som avses i artikel 87 EG. Den nationella domstolen skall med tillämpning av gemenskapsrätten ålägga stödmottagaren att betala ränta för den period som stödet varit rättsstridigt. Den nationella domstolen kan inom ramen för sin nationella rätt dessutom i förekommande fall förordna om återkrav av det rättsstridiga stödet, utan att detta inverkar på medlemsstatens rätt att vid en senare tidpunkt ånyo verkställa stödet. Nämnda domstol kan också nödgas bifalla en talan om ersättning för skada som orsakats av att stödet är rättsstridigt.

Den andra frågan

56 Den hänskjutande domstolen har ställt sin andra fråga för att få klarhet i huruvida den skyldighet som följer av artikel 88.3 sista meningen EG, att åtgärda verkningarna av att ett stöd är rättsstridigt, sträcker sig, när det gäller beräkningen av de belopp som stödmottagaren skall erlägga, till att – i en sådan förfarandesituation som den som är i fråga i målet vid den nationella domstolen – även omfatta den period som förflutit mellan ett beslut av kommissionen, i vilket den slår fast att detta stöd är förenligt med den gemensamma marknaden, och gemenskapsdomstolens ogiltigförklaring av detta beslut.

57 Denna fråga rör antingen det stöd som eventuellt har verkställts mellan de två ifrågavarande datumen samt räntorna – om konsekvensen enligt den nationella rätten av att ett stöd är rättsstridigt är att det skall återkrävas, även om det antas att det slås fast att detta stöd är förenligt med den gemensamma marknaden – eller endast den ränta på stödet som uppburits under samma period, om det i nationell rätt inte föreskrivs att ett rättsstridigt stöd som är förenligt skall återkrävas.

- 58 När det gäller tvisten i målet vid den nationella domstolen är det två perioder som berörs, vilka inryms mellan de beslut som kommissionen fattade den 18 maj 1993 och den 10 juni 1998 och de domar som förstainstansrätten meddelade den 18 september 1995 och den 28 februari 2002, genom vilka besluten ogiltigförklarades (se punkterna 11–21 i förevarande dom).
- 59 Den fråga som ställts sammanför principen om en presumtion om att gemenskapsinstitutionernas rättsakter är lagenliga med den regel som föreskrivs i artikel 231 första stycket EG.
- 60 Presumtionen om att gemenskapsinstitutionernas rättsakter är lagenliga innebär att dessa har rättsverkan så länge de inte har återkallats eller förklarats vara ogiltiga inom ramen för en talan om ogiltigförklaring eller till följd av en begäran om förhandsavgörande eller invändning om rättsstridighet (dom av den 5 oktober 2004 i mål C-475/01, kommissionen mot Grekland, REG 2004, s. I-8923, punkt 18 och där angiven rättspraxis).
- 61 Enligt artikel 231 första stycket EG skall gemenskapsdomstolen förklara den berörda rättsakten ogiltig om talan är välgrundad. Härav följer att gemenskapsdomstolens dom om ogiltigförklaring medför att den angripna rättsakten retroaktivt upphör att gälla gentemot de enskilda (dom av den 1 juni 2006 i de förenade målen C-442/03 P och C-471/03 P, P & O European Ferries (Vizcaya) och Diputación Foral de Vizcaya mot kommissionen (REG 2006, s. I-4845), punkt 43.
- 62 Under sådana omständigheter som dem som är i fråga i målet vid den nationella domstolen tillämpas presumtionen om lagenlighet och regeln om att en ogiltigförklaring har retroaktiv verkan i följd, efter varandra.

- 63 Det stöd som verkställts efter det att kommissionen fattade sitt positiva beslut presumeras vara lagenligt till dess att gemenskapsdomstolen meddelar sin dom om ogiltigförklaring. Från datumet för sistnämnda dom anses därefter det ifrågavarande stödet, i enlighet med artikel 231 första stycket EG, inte ha förklarats vara förenligt genom det ogiltigförklarade beslutet, varför verkställandet av det måste anses vara rättsstridigt.
- 64 Det framgår därmed i detta fall att den regel som följer av artikel 231 första stycket EG retroaktivt sätter stopp för tillämpningen av presumptionen om lagenlighet.
- 65 Efter det att ett positivt beslut av kommissionen har ogiltigförklarats kan möjligheten inte uteslutas för mottagaren av det i strid med lag verkställda stödet att åberopa exceptionella omständigheter, vilka har kunnat utgöra en giltig grund för mottagarens berättigade förväntningar om att stödet var lagenligt, något som följaktligen även gäller mottagarens möjlighet att motsätta sig återbetalning av stödet (se, analogt, domen i det ovannämnda målet kommissionen mot Tyskland, punkt 16, beträffande ett negativt slutgiltigt beslut av kommissionen).
- 66 Domstolen har emellertid redan, i fråga om en situation där kommissionen ursprungligen hade beslutat att inte rikta några invändningar mot det omtvistade stödet, slagit fast att en sådan omständighet inte kan anses vara ägnad att framkalla berättigade förväntningar hos det företag som tagit emot stödet, eftersom detta beslut hade bestritts inom fristen för talan vid domstol och därefter hade ogiltigförklarats av domstolen (dom av den 14 januari 1997 i mål C-169/95, Spanien mot kommissionen, REG 1997, s. I-135, punkt 53).
- 67 Domstolen har även slagit fast att så länge som kommissionen inte har fattat något beslut om godkännande, och till och med så länge som fristen för att väcka talan mot ett sådant beslut inte har löpt ut, kan mottagaren inte vara säker på att det planerade stödet är lagenligt, och endast denna lagenlighet kan ge upphov till en berättigad förväntning hos mottagaren (se dom av den 29 april 2004 i mål C-91/01, Italien mot kommissionen, REG 2004, s. I-4355, punkt 66).

68 Det skall konstateras att mottagaren av ett stöd inte heller kan hysa någon sådan säkerhet när en talan om ogiltigförklaring har väckts, så länge gemenskapsdomstolen inte har meddelat något definitivt avgörande.

69 Den andra frågan som ställts skall följaktligen besvaras på följande sätt. Den skyldighet som följer av artikel 88.3 sista meningen EG, att åtgärda verkningarna av att ett stöd är rättsstridigt, sträcker sig, när det gäller beräkningen av de belopp som stödmottagaren skall erlägga, och förutsatt att det inte föreligger några exceptionella omständigheter, till att – i en sådan förfarandesituation som den som är i fråga i målet vid den nationella domstolen – även omfatta den period som förflutit mellan ett beslut av kommissionen, i vilket den slår fast att detta stöd är förenligt med den gemensamma marknaden, och gemenskapsdomstolens ogiltigförklaring av detta beslut.

Rättegångskostnader

70 Eftersom förfarandet i förhållande till parterna i målet vid den nationella domstolen utgör ett led i beredningen av samma mål, ankommer det på den nationella domstolen att besluta om rättegångskostnaderna. De kostnader för att avge yttrande till domstolen som andra än nämnda parter har haft är inte ersättningsgilla.

Mot denna bakgrund beslutar domstolen (stora avdelningen) följande:

- 1) **Artikel 88.3 sista meningen EG skall tolkas så, att den nationella domstolen inte är skyldig att förordna om återkrav av ett stöd som genomförts med åsidosättande av denna bestämmelse, när Europeiska gemenskapernas kommission har fattat ett slutgiltigt beslut där den slagit fast att nämnda stöd är förenligt med den gemensamma marknaden i den mening som avses**

i artikel 87 EG. Den nationella domstolen skall med tillämpning av gemenskapsrätten ålägga stödmottagaren att betala ränta för den period som stödet varit rättsstridigt. Den nationella domstolen kan inom ramen för sin nationella rätt dessutom i förekommande fall förordna om återkrav av det rättsstridiga stödet, utan att detta inverkar på medlemsstatens rätt att vid en senare tidpunkt ånyo verkställa stödet. Nämnada domstol kan också nödgas bifalla en talan om ersättning för skada som orsakats av att stödet är rättsstridigt.

- 2) Den skyldighet som följer av artikel 88.3 sista meningen EG, att åtgärda verkningarna av att ett stöd är rättsstridigt, sträcker sig, när det gäller beräkningen av de belopp som stödmottagaren skall erlägga, och förutsatt att det inte föreligger några exceptionella omständigheter, till att – i en sådan förfarandesituation som den som är i fråga i målet vid den nationella domstolen – även omfatta den period som förflutit mellan ett beslut av Europeiska gemenskapernas kommission, i vilket den slår fast att detta stöd är förenligt med den gemensamma marknaden, och gemenskapsdomstolens ogiltigförklaring av detta beslut.

Underskrifter